

היא התמיהה על חוסר ההתנגדות של קרבנות השואה למעשי הרצח. שאלה זו חזרה והועלתה על ידי התובע במשפט אייכמן, ששאל שוב ושוב את העדים "מדוע לא התנגדתם?", והיא שבה ועולה כמעט בכל דיון בנושא השואה בקרב בני נוער בישראל. ולפעמים אין זו תמיהה גרידא, אלא האשמה בפחדנות, במורך לב ואולי בטפשות, במין טמטום בהמי של צאן המובל לשחיטה בלי כל התנגדות.

ראשיתה של האשמה זו עוד בעצם ימי השואה, בדבריו של המנהיג הציוני יצחק גרינבוים, שהיהודים מתים "כסמרטוטים" ולא כבני אדם. המשכה במחקרים של היסטוריונים, ביניהם חשובים (למשל ראול הילברג, בספרו האנגלי "חורבן יהודי אירופה") שקבעו כי חוסר ההתנגדות לנאצים ושיתוף הפעולה עימם בידי ה"יודנראטים" נבעו ממדיניות יהודית מסורתית שלא להתנגד לצוררי ישראל, או, בניסוח "ציוני", מ"גלותיות", משפלות הנפש ומכניעה לאדנות הנכרים. וסופה בהתכחשות של בני נוער ישראלים לזכר השואה, בגלל ה"בושה" בהתנהגות ה"גלותית" של קדושינו, שהיא האשמה בכל.

התופעה הזו הביאה במבוכה את מנהיגי הציבור בישראל, וזו הסיבה העיקרית להדגשה העצומה שמדגישים ההיסטוריונים הרשמיים שלנו את תופעות ההתנגדות המזויינת לנאצים. "יד ושם" הוא הרשות הממלכתית להנצחת "השואה והגבורה", וכ"ז בניסן נקבע כ"יום הזכרון לשואה וגבורה", כאילו יש לפנינו בני זוג שוי ערך – שואה (של יהודים גלותיים) וגבורה (של יהודים אחרים). ולא בכדי נקבע דווקא כ"ז בניסן כיום הזכרון לשואה: יום זה מציין את מרד גיטו וורשה, סמל לגבורה ולעוז, ודווקא בהקשר של גבורה ועוז יש להיזכר בשואת עמנו.

בשנים האחרונות חל מפנה בכיוון של המחקר ההיסטורי בארץ

בנושא זה. יותר ויותר עוסקים ב"שואה" ופחות ופחות ב"גבורה". לאט לאט הכירו בכך שב"גבורה" אפשר לכלול גם תופעות שונות של גבורה נפשית שאינן קשורות דווקא בהתנגדות מזויינת. אך קשה לדעת אם הנזק החינוכי וההיסטורי שכבר נגרם עד השנים האחרונות ניתן לתיקון.

מעניין הדבר, שבציבור הדתי לא התעוררה שאלת "כצאן לטבח" בחריפות שכזו. כמובן, רבים תמהו כיצד הצליחו אנשי ס"ס מעטים לשמור על אלפי יהודים בדרכם האחרונה, בבחינת "איכה ירדוף אחד אלף ושניים יניסו רבבה, אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם". אולם אין כאן יותר מתהייה על גודל האסון ועל עומק הדין האלוקי, ובוודאי אין כאן כל האשמה כלפי קדושינו. כי אף מורך הלב וחוסר האונים שגילו (אם אמנם גילו – ועל כך בהמשך הדברים) בידי שמייים היה, והוא עצמו מכלל הגזירה האלוקית הנוראה. בתוכחה נאמר "והבאתי מורך בלבכם בארצות אויביהם, ורדף אותם קול עלה נידף" (ויקרא כ"ו, ל"ו), ומורך לב זה הוא עצמו מקללות התוכחה.

ידועים הם דבריו של רבי אברהם אבן עזרא על יראתם של בני ישראל היוצאים ממצרים מפני המצרים הרודפים אחריהם: "יש לתמוה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם, ולמה לא יילחמו על נפשם ועל בניהם? התשובה: כי המצרים היו אדונים לישראל, וזה הדור היוצא ממצרים ולמד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה, ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו, והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה. הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפילת משה היה חולש את ישראל. והשם לבדו שהוא עושה גדולות, ולו נתכנו עלילות, סיבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים, כי אין כח בהם להלחם בכנענים עד שקם דור אחר, דור המדבר, שלא ראו גלות והיתה להם נפש

גבוהה" (פירוש ראב"ע לתורה, שמות י"ד, י"ג, וראה עוד שם ב, ג).

נמצאנו למדים, איפוא, שיש אמנם נפש "גלותית", שהיא "נפש שפלה" ונכנעת לאדוניה הנכרי, ויש נפש של מי שלא ראה גלות, שהיא "נפש גבוהה" ולה זקוקים היו בכיבוש הארץ. אולם כל זה הוא בכלל גזירת הגלות, ואין אותה נפש שפלה ונכנעה מעצם טבעם של ישראל. אדרבה, ישראל עזים שבאומות (ראה ביצה כ"ה), אבל גם עזות זאת מתנת שמיים היא ואינה בידי אדם. אין בדברי ראב"ע יותר ממה שאמרנו כבר, שבכלל גזירת הגלות אף מורך לב, ולא הוסיף ראב"ע אלא שגם לאחר יציאת מצרים נותר הדור שהיה שם בעל נפש כנועה. ודאי שההשקפה החילונית השטחית כל כך על "כוחי ועוצם ידי" המסוגל לעשות הכל, על "נטילת גורלנו בידינו" ועל כוחו העצום של האדם בכלל, רחוקה מהשקפת ראב"ע כרחוק מזרח ממערב. "השם לברו שהוא עושה גדולות ולו נתכנו עלילות" קובע גם את מורך הלב או את אומץ הלב, והכל בידי שמיים חוץ מיראת שמיים.

אולם נראה שהדברים עמוקים הרבה יותר. כי כל עיקרן של ההאשמה ב"מורך לב" וההערצה ל"גבורה" יסודן בטעות ושורשן בתרבויות נכריות. מורך לב אינו עוול מוסרי, שאפשר להאשים בו מישהו. מורך לב הוא תכונה ככל התכונות, והוא מוכר בתורה כסיבה לגיטימית לפטור מגיוס צבאי. עובדה היא שיש אנשים רכי לבב ואין להאשים אותם בזה, אלא להתחשב בכך. הבוז ל"פחדנים" שורשו בתרבות הכוח, המעריצה את החזקים (בגוף ובנפש) וקָנָה לחלשים. וכמה נורא הרבר, שמשתמשים בדיון על השואה בקני מידה מוסריים הלקוחים מן התרבות שהולידה את הנאציזם עצמו! מה מזעזע, שדנים את הנרצחים בקני המידה של הרוצחים! הלא מפיהם של הרוצחים שמענו את הכינויים

"סמרטוטים" ו"מוגי לב" ודומיהם, והם שהאלילו את הכח הגופני ואותו בלבד!

הגיבור היהודי הוא "הכובש את יצרו", הנוהג באיפוק ובאורך אפיים. אין זו גבורה חיצונית אלא חוסן פנימי נעלה. אין הוא נזקק דווקא למעשים פיסיים של מלחמה ומאבק ממשיים. אמנם הוא נוקט גם באלה, כשיש צורך בדבר, אך אין הוא רואה בהם אידיאל בפני עצמו. לעיתים יש בם אף משום טעם לפגם, כי הם נראים כירידה לרמתו של האויב, כשימוש באמצעים שאינם ראויים אלא למי שלא עמדו רגלי אבותיו על הר סיני. הוא אינו רוצה להגיב בטרור על טרור, ברצח על רצח, מחשש שמא יהפך גם הוא עצמו לשופך דמים. לפעמים אין לו ברירה, ומוכרח הוא לנקוט ב"הבא להרגך השכם להורגו", אך אין הוא רואה בכך כל גבורה.

הדרישה "למות בכבוד" רחוקה ממושגי התורה כרחוק מזרח ממערב. מקופלת בה ההנחה כי אין תקוה עוד לחיות, וכיון שהמוות מוכרח לבא ממילא, "תמות נפשי עם פלשתים". אך יאוש קודר זה אינו ממקור ישראל. בישראל ידעו תמיד, ש"אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל יתיאש מן הפורענות", וברגעים האפלים ביותר במחנות ההשמדה נמצאו יהודים בעלי חוסן נפשי אמיתי ששיננו לעצמם ולאחרים כי "ישועת ה' כהרף עין". ואל נא נשכח כי בזכות התקוה הזו והסבלנות הזו ניצלו אמנם רבים מן המוות הבטוח כל כך.

אולם לא רק מנקודת הראות שלנו מופרכת היא שאלת "כצאן לטבח" מעיקרה. גם היסטוריונים ואנשי הגות ¹⁸² חילוניים הוכיחו שאין לשאלה זו כל בסיס עובדתי. בצורה משכנעת ביותר עושה זאת העיתונאי ק. שבתאי (שבתאי קשב-קלוגמן) בספרו "כצאן לטבח?", ונביא כאן את עיקרי דבריו.

ראשית שולל ק. שבתאי את הטענה ש"פעלה כאן הפחדנות

היהודית הגלותית". גם גויים רבים נרצחו בידי הנאצים בצורה דומה, ביניהם שלושה מיליון שבויי מלחמה רוסיים – חיילים מאומנים שאין להאשימם במורכ לב – ומיליון פולנים, ואיש מהם לא התקומם. ולעומת זאת השתתפו יהודים רבים בפעולות של פרטיזנים נגד הגרמנים והצטיינו בגבורתם. בצבא האדום קיבלו יהודים אותות גבורה יותר מכל אומה אחרת. רבים מניצולי השואה עלו לארץ אח"כ ונלחמו בגבורה במלחמת השחרור, ממש כאילו הפכו בן רגע ל"צברים" ארצישראליים זקופי קומה ונטולי פחדנות גלותית...

מדוע בכל זאת לא התקוממו המיליונים שהושמדו כנגד מנגנון ההשמדה שמנה אלפים או רבבות בלבד? זוהי שאלה שטחית ביותר. האלפים הללו היו צבא מאורגן להפליא, מצויד בנשק ובעל חופש תנועה, בעוד שהמיליונים היו אזרחים מפוזרים וכלואים בגיטאות ובמחנות. הרוצחים היו אנשים צעירים ובריאם, בעוד שהמיליונים כללו זקנים, נשים וטף, והיוו את האוכלוסיה המורעבת ביותר באירופה (כבר חישבו ומצאו שגם לולא היו הנאצים משמידים את יהודי אירופה בצורה ישירה במחנות ההשמדה ובמבצעי הרצח הגדולים, היו הללו מתים ברעב תוך זמן קצר בגיטאות). ומעל הכל: במחנה הרוצחים היו לא רק אלה שעסקו בכך בצורה ישירה, אלא העם הגרמני כולו ועמים אחרים שהיו שונאי ישראל. אפילו בקרב הפרטיזאנים שלחמו בגרמנים היו שונאי ישראל מובהקים, ולא אחת קרה שיהודי ברח מן הגרמנים אל היערות ונרצח בידי הפרטיזאנים.

ההשמדה נעשתה בשיטות פסיכולוגיות משוכללות, בדרכי תרמית ואשליה. כיון שהשמדה מאורגנת ושיטתית כזו של עם שלם לא אירעה קודם לכן בהיסטוריה האנושית, לא האמין איש שעלול לקרות דבר כזה. איש גם לא האמין שעם תרבותי ומתקדם כעם הגרמני יגיע לדרגה מוסרית כזו. ומכיון שכוונת ההשמדה

נשמרה בסדיות מרובה על ידי הנאצים, לא האמינו רבים שעומדים להשמידם. הנאצים ניצלו גם את התקוה הטבעית הנטועה בלב כל אדם ורמזו שלא הכל יישלחו למחנות, ולא כל היהודים "מיותרים" בעיניהם. ה"אקציות" וה"סלקציות" היו נעשות בפתאומיות, בלי לתת זמן לתגובה מחושבת. ובכלל נקטו הנאצים בשיטות משוכללות של טירור והפחדה ששיתקו את הרצון ואת המחשבה עוד קודם שניגשו לרצח עצמו.

כמיליון וחצי (יש אומרים: כשני מיליון) יהודים נרצחו במבצעי רצח המוניים בשטחים שנכבשו על ידי הגרמנים מברית המועצות במלחמת בזק. מכיון שבריה"מ היתה קודם לכן בעלת בריתה של גרמניה, נמנעו הרוסים מפירסום כל ידיעה על רדיפת היהודים ע"י הגרמנים, וכך לא ידעו יהודים אלה דבר וחצי דבר על כוונות הגרמנים כלפיהם. מבצעי הרצח נעשו בדרך כלל ללא כל הכנה מוקדמת: יום בהיר אחד היתה מופיעה משלחת של הרוצחים שעסקו בכך ומודיעה שעל כל היהודים להתרכז במקום אחד (בכיכר העיירה, בבית הכנסת או כיוצא באלה). כמעט כל היהודים נענו לפקודה בתמימות. משם נלקחו במשאיות אל מחוץ לעיר ונורו אל תוך קבר אחים גדול. כיצד בכלל ניתן היה למנוע רצח כזה?

כידוע, נהגו הנאצים בענישה קולקטיבית. כפר שנעשתה בו פעולת מרי כנגדם היה נשרף ותושביו היו מוצאים להורג. כשנהרג גרמני בפעולת המחתרת בארצות הכבושות, נהגו הגרמנים לאסור מייד מאה או מאה וחמישים בני ערובה ולהוציאם להורג אם לא הוסגר איש המחתרת לידיהם. בגיטאות היה מקובל לרצוח את כל משפחתו של אדם שנמלט אל הפרטיזנים. ומוכן מאליו שרבים נמנעו מכל צעד שהיה עלול לפגוע בבני משפחותיהם או אף להמיט אסון על הקהילה כולה.

מי שנתפס על ידי הנאצים במעשי מרד היה נרצח בצורות

"כצאן לטבח" או "קידוש השם"

שונות של התעללויות מיוחדות. כל הניצולים מספרים על כל מיני מיתות משונות ונוראות שהמציא הדמיון הסאדיסטי של הנאצים. וגם מי שהיה אמנם בטוח במותו הקרוב נמנע לפעמים מלהסתכן בייסורים נוראים כאלה.

ביומן שכתב הרב יהושע משה אהרונסון שליט"א בהיותו במחנה ריכוז גרמני, הוא אומר:

"מוצא אני לנכון לתרץ בפתח דברי שאלת חוקרי-הדורות הבאים אחרינו מדוע לא עמדנו על נפשותינו לנקום במלאכי המוות הבאים לקחת אותנו לגיא צלמות.

התשובה: (א) בראשונה רבים לא האמינו שנלקחים למיתה כצאן לטבח, רק האמינו במה שאמרו להם, נוסעים לעבודה קלה או לבית החולים. (ב) גם המיעוט, מביני דבר, לא רצו לקבל עליהם אחריות הכלל כולו. לבסוף (מלבד ורשה): (א) אחרי היות תחת רשותם ארבע שנים ובבית עבדים 16-25 חודשים, כבר נחלשנו ברוחנו ובגופנו עד אין תקומה לנו לפעול דבר מה. חסר לנו אותו הכוח ועוצמה, אומץ הלב ורוח חזק. (ב) השמירה גדולה עד מאד, ונעשה הכל פתאום כהרף עין. (ג) רבים מואסים כבר בחיי עבדות כזה, נבחר להם המות מחיים, מצפים לעת מצוא זו מיתה ומחכים למלאכי המוות, אלו שרואים בה מלאכי הגאולה מצרתם הנוראה, צרות איוב במלוא מוכן המילה" ("אני מאמין", עמ' 2 – 81).

ד"ר הילל זיידמן, מניצולי השואה, כותב ב"יומן גיטו ורשה" שלו:

"כיצד יכול היה הדבר להתרחש? למה נתנו להוביל אותנו כצאן לטבח? האם לא יכולנו להתגונן?

— — — קודם כל לא הוכח כלל, שהנאצים זממו מתחילה להשמידנו, שזו היתה כוונתם בשעת הקמת הגיטו. אני הגבר ראיתי עוני. הסתכלתי היטב במזימותיהם במשך כל הימים. אינני יכול

לחגיד שנתכוונו לכך במחשבה תחילה. על כל פנים לא כולם, כי היו כיוונים שונים בשאלת היהודים.

— — — וייתכן כי בשעה שדיברו היטלר וסיעתו על השמדת היהדות האירופית נתכוונו לכך פשוטו כמשמעו, אבל היהודים לא יכלו להעלות את הדבר על הדעת: ממש להרוג ולאבד. סבורים היינו כי השמדה פירוש הדבר מה שמתרחש בכל יום: להרעוב, לענות, לרדוף, להציק, לשרוד, לערוך פרעות לעיתים מזומנות, אבל לא לעקור את הכל.

— — — ובהגיע תור הגירוש, ובמשך כל ימי הגירוש, עדיין השלו את עצמם. כמעט כל אחד חשב, שאין הדבר נוגע לו. הגרמנים מנו בפקודת 22 ביולי על הגירוש כל כך הרבה סוגים היוצאים מן הכלל, שכל אחד היה סבור שהוא נמנה על אחד הסוגים הללו. או שהיה פקיד הקהילה (היו עשרת אלפים בני מזל כאלה), פקיד הג'וינט (שוב עשרת אלפים), או שעבד בבית מלאכה בתוך הגיטו או מחוץ לו. להלכה נגע הגירוש רק בחלק קטן של האוכלוסיה היהודית. סבורים היו כי תעודות הזהות, כרטיסי העבודה, הדרכיות, יצילו. סבורים היו שההשמדה לא תפגע בכל, שהרי למה כל הסלקציות ובתי המלאכה? סבורים היו, שלפחות מספר קטן יינצל, וכל אחד האמין שהוא יהיה בין המועטים הללו.

האמינו, קיוו וחלמו. כלום היתה ברירה אחרת?

ועוד בדבר אחד האמינו: בעולם, במצפון העולם. אך ייורדע בעולם החפשי מה שהתרחש כאן — ולמרות ההסגר המוחלט הרי חדרו ידיעות לחוץ לארץ — והעולם יזעזע. כשייורדע דבר האכזריות האיומה — כלום יוכל אדם אחד בעל נפש בעולם לשקוט? האם לא יפרצו חומות, לא יזעזעו עולם, כדי להציל את השרידים?

כיצד? – את זאת לא שאל איש. היו בטוחים, כי העולם החזק, האדיר, בעל הכוחות הרוחניים והחומריים העצומים, ימצא דרך לעצור את השחיטה. עונשין לגרמנים, אמצעי הגנה משפטיים, הגנה על ידי מדינות נייטרליות, באמצעות הצלב האדום הבינלאומי, בתיווך האפיפיור. יכירו את היהודים כאזרחי חוץ, יתנו להם דרכיות חוץ. ובכלל כלום יכולים אנו כאן, החבושים בבית הסוהר, לתת לעולם עצות כיצד להציל אותנו? האם יש מעט ארגונים יהודיים, עסקנים, מדינאים (כגון מורגנטאו, ברוך, רוזנמן, הור בלישה, ואחרים שהנאצים מטילים עלינו אחריות בעדם), משפטנים, דיפלומאטים? הם ימצאו תחבולות להציל אותנו.

ואם כן, האם כדאי להפקיר מייד את הנפשות הקרובות, את הילדים, ההורים, האחים והאחיות, ולהיכנס למאבק ללא סיכוי וללא תקוה למאבק נגד מעצמה השולטת ברוב אירופה ושעדיין לא נוצחה על ידי שום צבא אחר?

ודווקא אנחנו צריכים היינו להילחם? אנחנו, המורעבים, המעונים, הבלתי-מאומנים, עם נשינו, ילדינו, חולינו וזקנינו? הרי היו גם מחנות השמדה לשבויים צבאיים רוסיים, והאם פרץ באחד המחנות הללו מרד או התקוממות?" (מתוך "יומן גיטו ורשה", עמ' 264-268).

אפשר היה להביא עוד ועוד פרטים בנושא זה, אך אין צורך להאריך. כל המעיין בדברים מקרוב וכל מי שלמד כהוגן את ההיסטוריה של השואה יכול להגיע למסקנה האחת והיחידה, שכפי שהתבטא סופר צרפתי נודע, השאלה למה לא התקוממו היהודים היא "האילונית בשאלות של המאה הזאת".

השאלה האמיתית העולה מעיון בנושא זה היא מה שורשה של שאלת "כצאן לטבח" ומדוע היא שבה ומועלית בחריפות כזו, כשלאמיתו של דבר אין לה כל ביסוס היסטורי. תוהה על כך אחד

מהמפורסמים שבין חוקרי השואה בימינו, פרופ' יהודה באואר: "כל זה מעורר בעצם את השאלה הגדולה, שמופיעה בכל שיחה על השואה, בכל קבוצת חיילים, בכל קבוצה של בית-ספר, גם אצל סטודנטים, והיא השאלה המתמקדת לרוב בסיסמה: כצאן לטבח. סיסמה זו מעניינת מאוד, משום שהיא קיימת רק אצל יהודים. נרצחו כעשרים מיליון רוסים, אוקראינים ואחרים מאזרחי בריה"מ, הרבה יותר מהיהודים שנרצחו, ללא כל התנגדות כמובן. נשאלת השאלה: האם שאל משהו בבריה"מ אי פעם מדוע הלכו אותם עשרים מיליונים כצאן לטבח? נשאלת השאלה אם משהו שאל את הדבר הזה לגבי 2.5 מיליון שבויים סובייטים שנרצחו על ידי הנאצים, בלא שהתנגדו, כמובן. נשאלת השאלה אם הדבר הזה נשאל לגבי שלושה מיליוני הפולנים שנרצחו, או לגבי אלפים רבים של בני עמים אחרים, ממתנגדי המשטר הנאצי. לא נתקלנו באף ספר היסטורי, נאום, או מסמך אחר כלשהו, בשאלה האם הלכו כצאן לטבח, כשהיא נשאלת על ידי לא-יהודי לגבי עשרות מיליונים של בני אדם שנספו במלחמת העולם השנייה. השאלה היא יחודית יהודית. זהו ביטוי, כך נראה, של שנאה עצמית, של תביעה מעצמנו להיות בלתי אנושיים, גיבורים כביכול, כלל וכלל לא על פי דרך הטבע.

העובדה ששאלה זו נשאלת, והיא נשאלת בחריפות ולפעמים גם בארסיות, דורשת תשובה כלשהי. התשובה אכן מצויה, ככל הנראה, בייחודיות של גישה יהודית חתרנית ובקרנית באופן מיוחד, כלפי עצמנו, בעוד לאחרים. אנו סולחים". ("תגובות בעת השואה", עמ' 165-164).

אולם התשובה שנותן פרופ' באואר – שמקורה של השאלה הוא ב"גישה יהודית חתרנית ובקרנית באופן מיוחד" – אינה מספקת ואינה נכונה. לו היה מקום לביקורת, היה אולי עם ישראל

"כצאן לטבח" או "קידוש חשם"

מצטיין בביקורתו העצמית, אך כשהביקורת הינה מופרכת מעיקרה צריך לתהות על שורשיה.

התשובה האמיתית אינה מעבר לים ואין צורך לחטט הרבה בנבכי הפסיכולוגיה היהודית המיוחדת כדי למוצאה. מזה מאה שנה מתחנכים דורות של ילדים ומבוגרים על ברכי אידיאולוגיה "ציונית", הגורסת, בניסוח וולגארי, כי "גורלנו נתון אך ורק בידינו", כי "רק אנחנו יכולים לגאול את עצמנו" וכי "אין משיח לישראל". די לנו במדיניות ה"גלותית" של אבותינו, שסמכו על חסדי שמים. אין לנו על מי לסמוך אלא על כוחנו ועוצם ידינו, שרק הוא יביא את הישועה. וכל הגלות הארוכה וצרותיהם של ישראל מקורם בכך שלא נטלו את גורלם בידיהם ולא הושיעו את עצמם.

דור שחונך לראות את קדושי מסעי הצלב וגזירות ת"ח-ת"ט כמובלים "כצאן לטבח" – איך ייתכן שלא ישקיף כך על קדושי ת"ש-תש"ה?

מי שחונך להאמין שגורלו של אדם נתון בידי, ואך ורק בידי, כיצד יסתגל למציאות שבה עומד האדם חסר אונים מול כוחות גדולים ועצומים ממנו?

מי שחונך לבוז לגלות וליהודים הגלותיים – כיצד יוכל להזדהות עם גורלם?

מי שחונך להעריך כוח וגבורה פיסיים, מי שגדל כל ימיו באוירה צבאית למחצה, לא יוכל לעולם להעמיד עצמו במקומם של מיליוני היהודים, האזרחים חסרי הנשק, הנשים והזקנים והטף, שנרצחו חסרי-אונים וחדלי ישע.

לאחר פוגרום שאירע בקישינוב שברוסיה לפני כשמונים שנה, כתב "המשורר הלאומי" חיים נחמן ביאליק, שיר בשם "בעיר ההרגה", ובו תיאר בצורה מזעזעת ונוגעת ללב את מוראות

הפוגרום. אולם עם זאת מצא לנכון לבקר גם את הנרצחים, "ניני האריות שב'אב הרחמים' וזרע ה'קדושים'", אשר "מנוסת עכברים נסו ומחבא פשפשים החבאו, וימותו מות כלבים שם באשר נמצאו". ובביטויים חריפים לא פחות הוא שופך את זעמו על הניצולים, שאינם אלא עדר של קבצנים רפי נפש, וקורא להם: "לבית הקברות, קבצנים! וחפרתם עצמות אבותיכם... ובגרון ניחר שירה קבצנית עליהם תשוררו, וקראתם לחסד לאומים והתפללתם לרחמי גויים, וכאשר פשטתם יד תפשוטו, וכאשר שנוררתם תשנוררו". לא פחות ולא יותר! ובכן – דור המתחנך על שירה זו, הייתכן כי לא יבוז לקדושינו?

שאלת "כצאן לטבח" היא המסקנה העקבית מן המיתוס שיצר החינוך ה"ציוני" (במרכאות כפולות ומכופלות), והאבסורד שבשאלה זו הוא הפירכה הניצחת לאידיאולוגיה שביסוד מיתוס זה.

אחד הסמלים החשובים ביותר במיתוס האמור הוא סיפור מצדה – סיפור שעליו מתחנכים עד היום רבבות בני נוער. שוב ושוב חוזרים ומספרים כיצד שלחו הקנאים יד בנפשם כדי שלא ליפול בידי הרומאים, כי "מות נמות בטרם נהיה עבדים לשונאינו, ובני חורין נשאר בעזבנו את ארץ החיים" (דברי אלעזר בן יאיר, מפקד הקנאים, לפי יוסף בן מתתיהו). ובצד ההערצה לגבורת הקנאים נוצרה הסיסמה "שנית מצדה לא תיפול". כלומר: אנחנו, בכוחנו ובאומץ ליבנו, לא ניתן לתבוסה נוספת להתרחש.

אולם סיפור מצדה ממחיש גם עד כמה מופרכת היא כל האידיאולוגיה הזאת. ראשית הוא מוכיח שגם מצדה יכולה ליפול. גם גיבורים ואמיצי לב עשויים להגיע למצב שבו הם עומדים חדלי אונים ואין בידם להושיע. "ואמיץ ליבו בגיבורים ערום ינוס ביום ההוא". ושנית – הוא מעמיד אותנו על כל הבעייתיות שבעצם

מושג הגבורה. כי לו היו – חלילה וחס – תושבי ירושלים והגליל נוהגים כאחיהם שבמצדה ומתאבדים כולם על מנת שלא להיכנע לרומאים, לא היינו קיימים כיום. אפילו עצם הגבורה שבמעשה מצדה מפוקפקת: האם אין זו גבורה גדולה יותר לא להתחמק מחיי העבדות הקשים הצפויים בשבי הרומי כדי להמשיך ולחיות, להמשיך ולקיים את העם היהודי, מאשר למות “כבן חורין”?

אינני יודע כיצד יש להתייחס למתאבדי מצדה מבחינת ההלכה, אך נראה שלא לחינם נפקד שמם מסיפורי החורבן של חז”ל. אצל חז”ל יש סיפור מקביל על התאבדות של נערים שנתבעו לדבר עברה, וכפי הנראה ראו רק במעשה כזה, של עמידה במסירות נפש על התורה והמצוה, משום קידוש השם. לא כן בבריחה מן העבדות והייסורים, שאולי אפשר לדונה כמעשה שנעשה באונס, אך לא כקידוש השם ולא כגבורה.

עד כמה השתבשו הדעות ו”נתחלפו היוצרות” בחינוך ה”ציוני” אפשר להבחין בעובדה, שמעשה מצדה הפך לסמל של גבורה שיש לשאוף אליה, ואילו מעשי ההתאבדות בתקופת מסעי הצלב, שנעשו משום חשש להמרת הדת, אינם זוכים למעמד דומה. אדרבה, היהודי המוסר את נפשו על אמונתו מצטייר כיהודי “גלותי” כנוע, ואילו המורדים ברומאים המתאבדים מטעמים של כבוד נראים כגיבורי האומה. עולם הפוך!

אחד המרכיבים של האגדה ה”ציונית” הוא האמונה בשינוי כמעט ניסי בטבעו של היהודי ה”גלותי” כשהוא מצטרף למפעל הציוני בא”י. מיד עם עלותו לארץ הוא עומד בגבורה ובחרוף נפש כנגד כל אויביו ואף יכול להם. קל וחומר ש”הצברים”, ילידי הארץ, כפירי אריות הם, גיבורים מעצם טבעם. כמה נזק ממשי גרמה אמונה זו בתקופת השואה מספר לנו מר ש. ב. בית-צבי:

“את פרשת הצנחנים שנשלחו מא”י לאירופה בשילהי המלחמה מסכם פרופ’ יהודה באואר במלים אלו:

'המעין בקורות הצנחנים העבריים אינו משתחרר מן הרושם שהמפעל בכללו לא זכה להצלחה המקווה. מרבית השליחים נפלו בשבי האויב, שבעה נפלו חלל, ורבים לא הגיעו לכלל פעולה של ממש אלא בסמוך לכיבוש הרוסי או אחריו. התוכניות הגדולות – אירגון מחתרת יהודית אנטי-נאצית, מניעת השמדת יהודים, מלחמה פעילה בכובש הגרמני – לא יצאו אל הפועל, בעיקר בגלל מיעוט מספר השליחים והתאחרותם...'

— — — דברי סיכום מהימנים אלה מקובלים עלינו, פרט למקום אחד. אין אנו סבורים שאי ההצלחה נגרמה, בעיקר, בגלל מיעוט מספר הצנחנים והתאחרותם. נראה לנו שאילו נשלחו צנחנים רבים יותר ובמועד מוקדם יותר, כאשר החזית הרוסית היתה עדיין מרוחקת, עלול היה הכישלון להגיע לממדי קטסטרופה – לפי מספר החללים מבין השליחים וגם לפי הפורעניות שהיו עלולים להמיט על ראשי היהודים בארצות שליחותם.

— — — מוצדקים הסיפורים והאגדות שנרקמו סביב מעשי הגבורה וההקרבה של הצנחנים. היתה זו חבורה של צעירים אידיאליסטיים ששמו ונפשם בכפם למלא את אשר הוטל עליהם... זה מה שנוגע לשליחים. שונה הדבר ביחס לשולחים. כאשר בן-גוריון ושרת מצביעים על מפעל ההצנחה כעל הוכחה שהישוב נחלץ לעזרת יהודי אירופה, יש לכך הצדקה פורמאלית בלבד. הצנחנים, אמנם, נשלחו לעזור. אך טיב העזרה העיקרית שהתכוונו להגיש לא היה מהמין הדרוש להצלה. התנגדות מזוינת – אילו הוגשמה – היתה מביאה כלייה על יהודים נוספים רבים ברומניה, בבודפשט ובמקומות אחרים.

— — — הרקע הפסיכולוגי לשילוח הצנחנים היה נעוץ

באמונה שרווחה בישוב כי יהודי א"י, או לפחות הצעירים החלוצים שבהם, נבדלים בתכונותיהם המשובחות מיהודי הגולה. על יסוד אמונה זו ניתן היה להניח ששניים-שלושה צנחנים, שיגיעו לארץ יעדם, יוכלו להדריך את יהודי המקום מה עליהם לעשות וכיצד לנהוג. למעשה התקיימו בבוקארשט, בבודאפשט ובבראטיסלבה הנהגות יהודיות פעילות שלא היו זקוקות להדרכתם של הבאים ("הציונות הפוסט־אוגנדית במשבר השואה", עמ' 7-375).

כל הדברים האמורים לעיל אינם באים למעט, חלילה, מן ההערכה לגבורה ולהקרבה שגילו אותם מעטים שהצליחו להכות במרצחים פה ושם. כבודם במקומו מונח, אך אין לזלזל משום כך ברוב הגדול של הציבור, שלא יכול היה להילחם מלחמה פיסית בצורר. חוסר הפרופורציה שבהשוואה בין ה"שואה" ובין ה"גבורה" מקורו באידיאולוגיה מסולפת, שלדאבוננו רבים מתחנכים על ברכיה עד עצם היום הזה, ועל כך יש להתריע. אם לא יתוקן העוול הנורא שנעשה בזה לזכר קדושינו, יהיה זה משגה היסטורי חמור ביותר, לא רק מבחינה מוסרית, אלא גם מבחינה לאומית, שכן יהיה בזה משום ניתוק שלשלת הדורות, משום התכחשות לזכר אבותינו, שאנו איננו – ככלות הכל – אלא יורשיהם וממשיכי דרכם.

לסיום רצוני לומר שלא מצאתי התייחסות חר־משמעית של גדולי הדור לשאלת המרד. כפי הנראה תלויים הם הדברים בנסיבות השונות ובשאלה העיקרית: האם תוביל התנגדות להצלת יהודים, או חלילה לדבר ההפוך? ודאי שאין כאן שאלה של "כבוד". וכבר מצינו התייחסויות שונות בעניינים דומים לזה אפילו אצל חז"ל, ודאי ודאי בדורות מאוחרים. באשר לתקופת השואה, התפרסם המעשה באדמו"ר מראדזין הי"ד, שאירגן התפרצות מזוינת אל היערות, לפארטיזאנים, והוצא להורג בשל כך (פרטי

המעשה מסופרים ב"אני מאמין", עמ' 70 – 69, ושם מובא גם קטע משירו של המשורר החילוני יצחק קצנלסון, "השיר על הרבי מרדזין", המפאר מעשה זה). כיוצא בזה מספר ד"ר הלל זיידמן על הגאון ר' מנחם זמבה הי"ד:

"אז אמר ר' מנחם זמבה בכבוד ראש:

יש דרכים שונות לקידוש השם. אילו הכריחו כיום את היהודים לשמך, ואפשר היה להינצל על ידי השתמדות, כמו בספרד או בשעת גזרת תתנ"ו, היתה מיתתנו כשלעצמה בבחינת קידוש השם. הרמב"ם אומר אפילו, שיהודי שנהרג משום שהוא יהודי, הרי זה עצמו קידוש השם, והלכה כדבריו. אך כיום הזה הדרך היחידה לקדש את השם היא התנגדות מזויינת בפועל" ("יומן גיטו ורשה", עמ' 221). *

מצד שני, ידוע שנציג "אגודת ישראל" בקהילת ורשה, ר' זישא פרידמן הי"ד (מחבר "מעיינה של תורה"), התנגד בתקיפות למרד הגיטו וראה בו צעד של יאוש, שיהודי מאמין ב"ישועת ה' כהרף עין" אינו יכול להסכים עימו (ראה ציטוט ב"המלחמה, נגד היהודים", עמ' 317).

גם ר' משה בלוי ז"ל, מנהיגה של "אגודת ישראל" בא"י, כתב בעיצומו של המרד:

"למרד, בתנאי מצב שכזה, שאין בו שום סיכוי לנצחון, מסוגלים רק אנשים שהחיים נמאסו עליהם. אין לחדר אמנם שהמצב בפולין יש בו בכדי למאס את החיים ולהוציא בני נעורים מכליהם ולעשות מעשים המקרבים את המוות, אבל זה ברור שזהו איבוד לדעת, שלמסקנה זו בא רק אותו החוג המסוגל לבוא למסקנה של איבוד לדעת. למות מות גיבורים רק בכדי למות מות

(*) הרב שמחה אלברג שליט"א (במאמרו "מרד הגיטאות לפי ההלכה...", "המודיע", יום ו' ט"ו סיון תשמ"ד) מכחיש מכל וכל את הטענה שר' מנחם זמבה תמך במרד גטו ורשה. הוא מסתמך על היכרות אישית עם הגאון הי"ד ועל כך בזכרונותיו של ר' אברהם זמבה מן הימים ההם לא נזכר אפילו ברמז קל שרמ"ז תמך במרד.

"כצאן לטבח" או "קידוש השם"

גיבורים — אינו נעוץ באמונת ישראל, גם אם זה אינו מעמיד בסכנה את האחרים, ומכל שכן כשזה עלול להעמיד בסכנה חיי אחרים, שלחיי שעה יש אצלם ערך רב, ושלא יחדלו גם במצב הכי מיואש מלקוות לישועת ה', שדרכיה נפלאות ושהיא עשויה לבא כהרף עין.

יהודים מאמינים אינם רודפים אחרי הקדמת מיתת עצמם ומכל שכן מיתתם של האחרים — מפני שמצבם קשה; אבל כן עושים זאת אנשים אשר האמונה פגה מלבבם, אשר דנים את המצב לפי חוקי הטבע. אנשים כאלה מסוגלים לכל מיני איבוד לדעת, אפילו כזה, ואנשים כאלה אינם נרתעים גם מפני החשש שפעולת איבוד זו מצידם עלולה לפגוע בחיי אחרים" ("כתבי רבי משה בלוי" עמ' 241).

כמו כן ידוע שגדולי תורה רבים נקטו מאז ומעולם עמדה דומה ביחס למרד בגויים, אם כי אין לדעת אם גם במצבים כה קיצוניים היו מעדיפים כניעה על מרד. והדברים טעונים עיון וברור.

ב. "קידוש השם" על ידי כלל ישראל

ראינו שה"גבורה" שבצידה של ה"שואה" אינה בהכרח קידוש השם. כעת עלינו לשאול אם ה"שואה" וכל הכרוך בה הן בבחינת קידוש השם או לא. ונבהיר את הדברים מייד.

בגזירות ובפורענויות הרבות שאירעו לעם ישראל במשך גלותו, היה קידוש השם מוטיב מרכזי. רובן של הגזירות והרדיפות היה על רקע דתי. וכפי שאומר ריה"ל ב"כוזרי", קל מאוד היה ליהודי לומר מילה אחת, שהוא ממיר את דתו לנצרות או לאיסלם, ולהיפטר מכל הצרות. זו היתה גם מטרתם של הנכרים בגזרות שנגזרו, ורבים אמנם לא עמדו בניסיון. אולם רוב רובו של כלל ישראל נשאר איתן באמונתו למרות כל הרדיפות. "כל זאת באתנו ולא שכחנו, ולא